

Nagy Imre a jugoszláv nagykövetségen

Előzmények

Köztudott tény, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nemzetközi kapcsolattörténe-
tének egyik nagyon fontos fejezete az akkori, ún. titói Jugoszláviával való viszony. 1948-tól, amikor a Jugoszláv Kommunista Pártot kizárták a Tájékoztató Irodából, a Rákosi vezette magyar hivatalos politika és Jugoszlávia kapcsolatai, moszkvai hatásra, nagyon megromlottak. Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkára a többi szovjet csatlós ország vezetőinél is nagyobb buzgalommal vette ki részét a feszültség gerjesztéséből. Sztálin '53-ban bekövetkezett halála és Nagy Imre első miniszterelnöksége (1953-55) idején (igaz, kis mértékben) azonban valamiféle javulás következett be a két ország viszonyában, ami Nagy Imrénél '55 áprilisában bekövetkezett leváltása után ismét lelassult. De a jugoszláviai politikai elitnek a Nagy Imre sorsa iránti érdeklődése nem szűnt meg. Ez a figyelem elsősorban Milan Georgijević újságíró, budapesti jugoszláv követségi titkár részéről volt kitapintható, aki többek között Gimes Miklóssal és Vásárhelyi Miklóssal tartotta a kapcsolatot. A téma egyik kutatója, Rainer M. János ezzel kapcsolatban a Délvidéki '56-os Műhely 2002 novemberében Szabadkán megtartott tanácskozásán a következőket mondta: „A szomszédos ország sajtóért felelős diplomáciai beosztottjának érdeklődését természetesnek vesszük, de hogy Georgijević a jugoszláv pártot, netán a hírszerzést is képviselte volna Budapesten (ahogyan különböző időpontban keletkezett magyar belügyi összefoglalók hol ezt, hol azt állították), esetleg valamennyi felelős beosztás egyszerre nyomta a vállát, az számunkra csaknem közömbös. A titkárt főleg a hírek érdekelték, de azt is érzékeltette, hogy rokonszenveznek azokkal a nézetekkel, amelyeket mi vallunk, de nem akarnak ebben a tekintetben nyíltan állást foglalni a sajtóban vagy másutt, hiszen az a belügyekbe való beavatkozást jelentené.” Később kiderült, hogy Georgijevićen keresztül Tito asztalára ke-

rült Nagy Imre valamennyi 1955 márciusától 1956 elejéig született írása, valamint egy levél is, amelyet külön a jugoszláv vezetőnek írt, és még legközelebbi munkatársai előtt is titokban tartott. A küldemény tartalmáról Jánosi Ferenc (akit az egykori miniszterelnök „követtségbe küldött” Titóhoz) 1957-ben azt vallotta, hogy Nagy „annyit közölt velem, hogy a levélben arra kéri a jugoszláv pártot és Titót, hogy ügyét, amelynek elővételét többször kérte, a jugoszláv párt vesse fel a nemzetközi munkásmozgalmi fórumokon”. Érdemi válasz azonban nem érkezett ezekre a küldeményekre, amit egyébként Vásárhelyi Miklós is megerősített 1982-es visszaemlékezése alkalmával, és hozzátette: „pedig nagyon sokat vártunk ettől a kapcsolattól. (...) Ez azt jelentette, hogy van egy kommunista párt, a Jugoszláv Kommunista Párt, amelyik bennünket mint kommunista frakciót, csoportot vagy nem tudom mit, tudomásul vesz és így beszél velünk”. A forradalom kitörését megelőző hónapokban érezhető volt, hogy Nagy Imre programalkotó írásaira hatással volt a jugoszláv külpolitika.

Később a magyarországi forradalmi események során is kitapintható volt a jugoszláv kormány érdeklődése. Eleinte támogatta a Nagy Imre által vezetett forradalmi kormány létrejöttét, hiszen benne a Moszkvától független, „különutas” öngazgatású szocializmusának a győzelmét látta. Ezt jól bizonyítja az a levél is, amelyet ebből az alkalomból Tito október 30-án a Jugoszláv Kommunista Szövetségének Központi Vezetősége nevében írt a Magyar Dolgozók Pártjának: „...Jugoszlávia dolgozói tökéletesen megértik a magyar népnek a múlt hibái és gonosztettei felett érzett elkeseredését. Rendkívül káros lenne azonban a magyar dolgozók és általában a szocializmus, valamint a népek közötti béke érdekeire, ha ez az igazolt elkeseredés aláásná a dolgozók hitét a szocializmusban és a szocialista demokrácia szükségszerű fejlődésében. (...) Ezért a jugoszláv közvélemény egyöntetűen üdvözlözi az új állami és politikai vezetőség megalakulását és a Magyar NK kormányának e hó 28-i nyilatkozatát. Az új magyar politikai és állami vezetőség politikai program-

jának lényeges elemei, mint például a közélet demokratizálása, a munkásigazgatás és általában a demokratikus öngazgatás bevezetése, a szocialista országok viszonyának a rendezése az egyenrangúság és a szuverenitás alapján, a szovjet csapatok visszavonására vonatkozó megbeszélések kezdeményezése stb. ...”

Ez a nyilatkozat azonban nem mondott semmit a forradalom demokratikus követeléseiről, például a többpártrendszerrel, a szabad választásokról. Azzal, hogy a magyar forradalom tovább megy a függetlenségi törekvésekben és nem csupán nemzeti felkelésről van szó, hanem a kommunista rendszerrel leszámoló demokratikus forradalomról, már Titónak sem tetszett. Aggodalmában osztottak a szovjet vezetők is, ami gyakorlatilag megalapozta az 1956. november másodikáról harmadikára virradóan a Brioni-szigeten megejtett Tito-Hruscsov találkozót, amikor a magyar forradalom leveréséről döntést hozó szovjet vezetés egyeztetett a jugoszláv vezetéssel. Ezen a találkozón Tito semmilyen vétót nem emelt a katonai beavatkozás ellen. A találkozóról Veljko Mićunovićnak, az akkori moszkvai jugoszláv nagykövetnek a visszaemlékezéseiből tudhatunk néhány részletet: „A Hruscsoval és Malenkovval folytatott megbeszélések november 2-án este hét órától november 3-án hajnali öt óráig tartottak. (...) Hruscsov ismerteti velünk, hogy hogyan fajultak a magyarországi események az ellenforradalomig. Érzelmektől túlfűtötten beszél, semmiféle elemzésbe nem bocsátkozik a magyar helyzetről. (...) Véleménye szerint két nap leforgása alatt megtörnek minden ellenállást, és a végére járnak a dolognak. Azt nem árulta el, hogy mikor kezdődik az akció, de az elmondottak alapján sejtethető volt, hogy mi leszünk az utolsók, akiket értesítenek. Az oroszoknak igazából nincs szükségük a jugoszlávok jóváhagyására. Meg fogják tenni azt, amit kiterveltek, akár beleegyezünk, akár nem, bár Hruscsov nem győzi hangsúlyozni, hogy milyen fontos, hogy „jól értsük őket”. (...) Mi annak a ténynek a megállapításával kezdjük, hogy végig megkülönböztetett figyelemmel kísértük a magyarországi események alakulását. (...) Mi is jól látjuk és aggodalommal tölt el bennünket a jobbratolódás, az események ellenforradalmi fordulata, mert milyen kormány az, amelynek uralma alatt kommunistákat gyilkolnak le vagy akasztanak fel. Ha Magyarországon ellenforradalom van, akkor szükséges az intervenció, de nem szabad csak a szovjet fegyverekre támaszkodni. (...) A kialakult helyzetben szükség van politikai előkészítésre is. Menteni kéne, ami menthető, meg kellene próbálni egy magyarokból álló forradalmi

kormányféleséget létrehozni, vagy legalább bejelenteni a megalakulását, ami aztán valamiféle programmal fordulhatna a néphez.”

Hruscsov később így emlékezett vissza erre a találkozóra: „Megérkeztünk. Azt hiszem már a kikötőnél várt minket Tito, és nagyon szívélyesen fogadott. (...) Közöltük vele, hogy miért vagyunk itt, tájékoztattuk arról, hogy hogyan látjuk mi a kérdéseket, hogyan kívánjuk megoldani és érdeklődtünk az ő véleményéről. Tito részéről még keményebb támadásokra és nehezebb vitára voltam felkészülve, mint amikor a lengyel elvtársakkal tárgyaltunk erről. De váratlanul kellemesen csatlódtunk. Tito azt mondta, hogy teljes mértékben egyetért, azonnal meg kell indítani a csapatokat, hogy segítséget nyújtsanak Magyarországnak, és leverjék az ellenforradalmat. Hevesen bizonygatni kezdte a lépés szükségességét. Mi arra készültünk, hogy ellenállásba ütközünk (...), hogy anélkül kell elutaznunk, hogy közös álláspontra jutnánk. Ez még bonyolultabbá tette volna a helyzetünket. Ezzel szemben teljes megértést és támogatást kaptunk, sőt szinte ösztökélést a még gyorsabb, még határozottabb cselekvésre.”

A brioni megegyezésnek része volt tehát, hogy Nagy Imrét kizárják a hatalomból, és a katonai intervenciót „valamiféle” politikai megoldásnak kell követnie. Szerették volna elkerülni azt a kínos helyzetet, hogy Magyarországnak párhuzamosan két kormánya legyen. Nagy Imrének és kormányának lekapcsolására Tito vállalkozott, de hogy milyen módon, arról még nincs pontos tudomásunk. Tény azonban, hogy a jugoszlávok november 4-én, csak néhány órával az intervenció előtt, hirtelen menedéj jogot ajánlottak fel Nagy-nak és az „arra érdemesülteknek”.

A nagykövetségen

November 4-én reggel több irányból érkeztek szovjet csapatok Budapest felé. Amikor már a Parlament épületében is hallani lehetett a harcok zaját, Nagy Imre rádiónyilatkozatot fogalmazott meg, amit hajnalban 5 óra 20 perckor személyesen olvasott be: „Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak a fővárosunk ellen azzal a szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.”

A rádióbeszéd elhangzása után Nagy Imre és csoportja azzal a tudattal menekült a jugoszláv nagykövetségre, hogy onnan Jugoszláviába távozhatnak és folytathatják tevékenységüket a szabad Magyarország érdekében, vagy pedig a harcok befejeztével otthonukba távozhatnak. A követséget azonban szovjet katonák és páncélosok vették körül, a diplomatákon kívül másokat nem engedtek belépni. A brioni megállapodás értelmében a jugoszláv diplomaták rá akarták bírni Nagyot, hogy írjon alá egy lemondó nyilatkozatot. Többször kapott olyan felszólítást, hogy ismerje el az időközben Szolnokon megalakult Kádár János vezette szovjet bábkormányt. A miniszterelnök azonban ezt határozottan elutasította.

A jugoszlávok nagy erőfeszítéseket tettek még annak érdekében, hogy meggyőzzék Nagyot, ne lépjen fel a Kádár-kormánnyal szemben, és ügyeltek rá, hogy a nagykövetségen tartózkodóknak a külvilágból senkivel se legyen kapcsolatuk. Ennek ellenére a csoport tagjai a rádióból tájékozódtak. Kádár viszont többször is szemükre vetette a jugoszlávoknak, hogy Nagy a menedékhelyről is folytatta politikai tevékenységét, ami, persze, nem volt igaz.

Nagy Imre, Szántó Zoltán és Lukács György feleségükkel a nagykövetség emeletén irodákból kialakított lakószobákat kaptak. A többiek viszont a földszinten alkalmi fekhelyeken aludtak. Napközben az ügynevezett vörös szalonban tartotta üléseit az MSZMP Intézőbizottsága. Az Intézőbizottság tagjai közül, Kádár János és az időközben letartóztatott Kopácsi Sándor kivételével, mindenki az épületben tartózkodott. November 5-én egy szovjet páncélos tüzet nyitott az épületre, aminek következtében Milenko Milovanov követségi tanácsos életét vesztette (egyesekek szerint nagyon hasonlított Nagy Imrére).

Nagy Imre néhányszor tárgyalta Dalibor Soldatić nagykövettel, illetve a Belgrádból érkező diplomatákkal. Erről a már említett Rainer M. János a *Nagy Imre 1953-1958* című kétkötetes politikai életrajzában így ír: „Ezek jobbára arra korlátozódtak, hogy a jugoszláv fél tájékoztatta a csoportot a kint folyó, sokkal fontosabb megbeszélések állásáról, vagy éppen úgy tett, mintha erről mit sem tudna, s úgy próbálta befolyásolni a bent tartózkodókat”.

Tehát az a terv, amit Tito elképzelt, történetesen, hogy Nagy önszántából távozzon a politikai életből, nem valósult meg. Titónak egyre kínosabbá vált, hogy a kormánytagok a jugoszláv nagykövetségen tartózkodnak. Az, persze, hogy Nagyékát esetleg Jugoszlá-

viába menekítenék, szóba sem jöhetett, hiszen ez a Szovjetunióval való viszony megromlásához vezetett volna. Valami más megoldást kellett találni. Olyan megoldást, amely kedvez Moszkvának, ugyanakkor nem veszélyeztetné a közvélemény előtti presztízsét sem. Ezért Dobrivoje Vidić külügyminiszter-helyettes november 21-én olyan megegyezést írt alá Kádárral, miszerint „Nagy Imre és társai ellen (akik november 4-én a budapesti jugoszláv nagykövetségen találtak menedéket) nem tesznek semmilyen lépést korábbi tevékenységük miatt, és így szavatolják személyi biztonságukat. (...) Ily módon azután 1956. november 22-én 18,00 órakor saját elhatározásukból a következő személyek hagyják el a nagykövetség épületét: Nagy Imre, Losonczi Géza, Donáth Ferenc, Táncos György, Haraszti Sándor, Jánosi Ferenc, Fazekas György, Szilágyi József, Ujhelyi Szilárd és Vásárhelyi Miklós feleségükkel és gyermekeikkel, valamint Rajk Lászlóné.”

Azonban amikor Nagyék elhagyták az épületet, szovjet katonák az új magyar kormány segédletével elrabolták őket.

A magyar hatóságok által rendelkezésre bocsátott autóbuszba már a nagykövetség épülete előtt, a Hősök tere és a volt Sztálin út sarkán, egy szovjet tiszt szállt be. A szovjet biztonsági szervek gépkocsija az autóbusz mellé, egy másik pedig az autóbusz mögé állt. Ezután a kocsisor a Gorkij utcában levő szovjet városparancsnokság felé vette útját. Azt a két jugoszláv diplomatát, akik az autóbuszban tartózkodtak és tiltakoztak a szovjet szervek eljárása ellen, a parancsnokság előtt egyszerűen kidobták az autóbuszból. A jugoszláv diplomaták kijelentésére, hogy ily módon megsértik a magyar kormánnyal kötött egyezményt, a szovjet tiszt állítólag azt válaszolta, hogy neki semmi köze a megállapodáshoz. A diplomaták elmondása szerint ezután a rendőrautókat két páncélcocsi cserélte fel „és az autóbusz Nagy Imrével és a többiekkel ismeretlen irányba eltávozott”.

Délután 6 előtt néhány perccel a jugoszláv nagykövetségről telefonon felhívták a magyar miniszterelnökséget, ahol Tardos Andrással, a tájékoztatási osztály megbízottjával beszéltek és megkérdezték tőle, hogy tud-e valamit arról, hogy hol van Nagy Imre, aki annyit válaszolt, hogy „még nem tudunk semmit”.

A későbbiek folyamán azonban kiderült, hogy a csoportot a lakásuk helyett a mátyásföldi II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola épületébe szállították, amely akkor a szovjet KGB parancsnokságának a szálláshelye volt. A családokat irodákba, tantermekbe és

szertárakba különítették el. Később két szovjet repülőgéppel Romániába, a Bukarest melletti Sznagovba vitték őket.

A jugoszláv kormány részéről Vidić szövetségi külügyminiszter-helyettes november 23-án Belgrádban fogadta Magyarország belgrádi ügyvivőjét, Kutit, és közölte vele a következőket: „...a fenti személyek önként elhagyták a jugoszláv nagykövetséget azzal az autóbusszal, amelyet hazaszállításuk céljából dr. Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes, a fegyveres erők és a karhatalom minisztere bocsátott rendelkezésükre. A JSZNK kormányának értesülései szerint ezek a személyek még mindig nem tértek vissza otthonukba.”

Majd tájékoztatást kért arról, hogy ezek a személyek miért nem tértek haza. Meggyőződésüket fejezték ki, hogy a magyar kormány nem fogja megszegni a 21-én kötött megállapodást. „Ha ez nem így történne, akkor ezt a JSZNK-kormány nemcsak a két ország között fennálló baráti viszony durva megsértésének tekintené, hanem a nemzetközi jog elismert szabályai megsértésének is.”

Még nem bizonyították be teljes egészében - amit egyébként a magyar kutatók nagy többsége vall -, hogy a jugoszláv fél nagyon is jól tudta, hogy Nagy Imrét a nagykövetség épületéből nem fogják szabadon hazaengedni. Az viszont valószínűsíthető, hogy ők sem tudták, hová viszik Nagy Imrét és társait.

Életfa